

Орлова Т.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ЕСТОНІЇ

В статті проаналізовано стратегію і тактику, здійснювану на шляху перетворення колишньої радянської республіки на одну з найрозвиненіших держав Європи і світу. Крах СРСР створив кризову ситуацію, вихід з якої передбачав зміну моделі суспільного розвитку у всіх сферах. Здійснення рішучих політичних кроків призвело до швидких зрушень в економіці, що зумовило поліпшення соціальних параметрів естонського суспільства. Визначено основні етапи проведення економічних реформ, а також головні фактори, що зумовили їх успішність. Наголошуються ментальні фактори, а також їх зміни, які відбуваються впродовж останніх десятиліть.

Естонія продемонструвала головний висновок синергетики: успішнішою є та система, яка спроможна самоорганізуватися в залежності від змін оточуючого середовища. До уваги було взято такий мегатренд світового розвитку, як рух передових країн в бік інформаційного суспільства. Естонія зайняла гідне місце серед країн-лідерів цифровізації, надаючи допомогу тим державам, які готові до трансформації. Приклад цієї країни показує можливість розв'язувати складні економічні і соціальні проблеми навіть за умов обмежених природних ресурсів, активізуючи можливості К-суспільства або суспільства знань. Естонці сприйняли революцію у філософії споживання, яка віддає перевагу постматеріальним цінностям перед матеріальними і необхідному перед зайвим.

Головним вектором розвитку естонського суспільства стало повернення до європейської цивілізації, втілення в життя її цінності та їх захист. Балти добре розуміють, що Україна захищає і захищатиме ці цінності – цінності вільного світу не тільки військовим опором російській агресії, але й повоєнною розбудовою нового суспільства. Матеріальна і нематеріальна допомога Естонії має велике значення для України, особливе значення має досвід розбудови постіндустріального суспільства.

Ключові слова: Естонія, транзит, модернізація, реформи, постіндустріальне суспільство, цифрове суспільство.

Постановка проблеми. Актуальність пропонуваної до уваги студії визначається важливістю досвіду Естонії для України. В їхньому минулому, а також у майбутньому можна виявити дещо спільне. Впродовж століть український та естонський народи перебували під ярмом інших іноземних держав, серед яких найжорстокішою була російська. Обидві країни втрачали державність за часів радянщини, а потім визначали свій шлях розвитку, виборовши незалежність. Через три десятки років над обома народами знов нависла загроза знищення. Естонці, хоча і перебувають у лавах НАТО, добре розуміють, що Україна захищає й їхню свободу, виконуючи ту функцію, заради якої ця організація була створена у 1949 р. Навіть більше: на українських теренах визначається подальший напрямок розвитку усього світу. Після перемоги перед Україною знов постане питання щодо моделі розбудови – не відбудови, а саме розбудови, оскільки старі зразки радянського індустріалізму не відповідають умовам сучасного світу, що в свій час добре зрозуміла Естонія.

Історіографія проблеми. У вітчизняній історіографії можна знайти чимало праць, присвячених розвитку пострадянського простору. Звичайно, найбільше з них – про Україну. Далі за кількістю йдуть публікації про російські пертурбації. Країнам Балтії присвячено набагато менше публікацій. Здебільшого йдеться про Естонію, Латвію і Литву разом, при чому найбільше досліджувалася їхня міжнародна політика, а саме – євроінтеграційний рух. Таким чином виявлялася загальна ситуація в українській історичній науці: пріоритетність політичної історії. Що стосується соціальної і економічної історії, здобутки менші, хоча розвідки продовжують з'являтися й останнім часом [1]. Відносно Естонії мають місце поодинокі студії окремих аспектів теми, авторства не тільки істориків, але й економістів та соціологів [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]. Тобто докладний аналіз основних векторів соціально-економічних трансформацій у названій балтійській державі до цього часу не був проведений.

Метою статті є визначення тих напрямків соціально-економічного розвитку пострадянської

країни, які попри обмеженість ресурсів призвели до найбільших успіхів серед усіх нових незалежних держав. В сучасному світі успішність тієї чи іншої держави визначається насамперед рівнем її соціального розвитку, який забезпечується економічними можливостями. Розвал СРСР став катаклізмом для всіх республік, які входили до його складу, зокрема, для їхніх економік. Естонія показала приклад побудови нової економіки з урахуванням тенденцій, які вирують в світі від останніх десятиліть минулого століття. Їй вдалося вийти на рівень постіндустріального суспільства, в якому шановані інші параметри людського існування. Метою пропонованої до уваги розвідки є демонстрація естонського досвіду модернізації, на яку виштовхує Україну війна. Те, що модернізація вже відбувається, свідчать переваги Збройних сил України перед російськими збройними силами. Але естонський досвід є важливим для післявоєнного життя. Україну бачать як східно-європейський полігон втілення сучасних мегатрендів, зокрема, у соціально-економічній сфері, тих, що усвідомила і втілює в життя Естонія.

Виклад основного матеріалу. Естонія – дуже маленька за територією і населенням країна. Впродовж останніх років його чисельність коливається навколо позначки 1 млн. 300 тис. осіб [10], що менше довоєнного населення Лівого берега Києва. Варто зазначити, що впродовж 2022 р. людинність балтійської країни зросла на 2% за рахунок біженців з України [11], яких естонці підтримують всіма можливими засобами. Зокрема своїм прикладом наполегливості у боротьбі за незалежність і свободу. На початку 1990-х рр. крихітна Естонія мусила довести усьому світу, що може функціонувати як повноцінна держава. Як зараз це доводить Україна всупереч намаганням російського президента представляти її як «failed state».

У порівнянні з іншими республіками Радянського Союзу Естонія мала чи не найкращі економічні і політичні передумови для побудови незалежної держави. В економічному відношенні вона була найбільш розвинутою серед країн Балтії. Мала стабільну політичну підтримку західного світу, де ніколи не визнавали правомочність пакту Молотова – Ріббентропа, згідно якого Естонію було «приєднано» до Радянського Союзу. Вирішальним фактором стала вражаюча згуртованість всієї естонської нації у боротьбі за незалежність – від пересічних громадян до керівників республіки найвищої ланки. Хоча добре усвідомлювалася загроза з боку архаїчного і агресивного сусіда. Як зазначив відомий громадський діяч Е. Баховські,

«якраз підсвідомий страх перед РФ став головним чинником у такому швидкому перетворенні Естонії з радянської республіки на повністю інтегрованого члена ЄС» [12]. Але те побоювання лише живило мужність естонців та їхню наполегливість у досягненні своєї мети.

Впродовж століть російський фактор тиснув на балтів, він і досі продовжує тиснути, і не тільки на них. Але в Естонії значно менше, ніж, скажімо, в Україні діяли чинники російщини чи радянщини, яка під гаслом «пролетарського інтернаціоналізму» здійснювала русифікацію – намагання насильної деформації і знищення національної ідентичності. Злочини проти етнічної ідентичності набували різних проявів – від викорінення державного самовизначення народів до депортацій і репресій.

«Радянізація» передбачала докорінні зміни – політичні, економічні, культурні, моральні на основі «єдино вірної марксистсько-ленінської теорії». Розвал СРСР позначив історичний крах цієї ідеології. Для значної частини населення колишнього Радянського Союзу він став складним випробуванням, адже було створено Номо *sovieticus*, для кого настав час аномії. В Естонії цей процес зачепив так зване «російськомовне населення». З його боку були неодноразові спроби захистити «радянські цінності», а насправді російський вплив, що часом призводило до ексцесів, яскравим прикладом чого можна вважати «Бронзові ночі» квітня 2007 р. Серед корінного населення Естонії «радянізація» особливого успіху не мала, тому «дерадянізація» або «декомунізація» була проведена радикально і швидко. Було чітке розуміння: звільнення від російського впливу – необхідна умова для самозбереження нації, її подальшого розвитку.

Росія намагалася тиснути економічно, але це мало протилежний ефект. Так, у 1995 р. для Естонії було запроваджено подвійний митний тариф, що практично закрило російський ринок від естонських виробників. Подібні заходи подавалися в якості відповіді на «незручності» російськомовних мешканців країн Балтії (улюблений «захист російськомовного населення», що відіграв свою роль і в Україні). За таких умов економіка балтійських держав переорієнтувалася на інші ринки, зокрема, європейські, що було дуже непросто, проте врешті решт сприяло зміцненню позицій в умовах міжнародної конкуренції. Крім того закривалися «гіганти індустрії», які жили дешевими енергоресурсами з РФ, і, як виявилось в Україні, радянська гігантоманія за умов

«прихвизації» стала зручною для утворення пострадянської олігархії. В Естонії такий феномен місця не мав. Свою роль також відіграв справжній патріотизм, що обмежував корупцію. Люди, які прийшли до влади в країнах Балтії, не дотримувалися російської моделі «влада-власність» і не прагнули одержувати ренту від посад. Крім того те, що деякі економісти назвали «деіндустріалізацією», насправді віддзеркалювало фазовий перехід від індустріального суспільства до постіндустріального, до нової економіки.

Важливо підкреслити, що всі процеси в Естонії на початку дев'яностих років минулого століття оберталися навколо передвоєнної республіки (1918–1940 рр.). В результаті – Естонія думала більше про відновлення, ніж про руйнацію, або радше йшлося про зміни. Досвід передвоєнної республіки давав естонцям більше впевненості у тому, що вони зможуть вижити, хоча були й ті, хто наполягав: єдиний можливий шлях – це возз'єднання з Росією. Проте ті, хто прагнув дійсної незалежності для свого народу, розумів суть історичного моменту тимчасової слабкості Московії.

Кінцева мета естонських трансформацій полягала у поверненні до національної системи координат, яка вже функціонувала на європейський лад в період між Першою і Другою світовими війнами, а також у швидкій інтеграції до західних економічних, політичних та безпекових структур, що насправді означало звільнення від російського панування. Дилеми «Схід-Захід» в естонському суспільстві ніколи не виникало. Питання про «третій шлях» – нейтральний – не ставилося. Як показала історія пострадянських держав, всі країни, котрі не взяли курс на Європейський Союз, потрапили під сильний вплив Росії або взагалі залишилися осторонь від усього, в результаті чого їхнє матеріальне становище погіршилося.

На Естонію не могло не вплинути її географічне розташування, оскільки всі північні країни були західними країнами. Сильний вплив на Естонію мав приклад Фінляндії, яка в свій час відокремилася від Росії і стала однією із найрозвиненіших країн Європи. Тому прозахідний вибір був логічним, особливо з врахування того, що балти завжди себе відчували європейцями, а європейці, з свого боку, завжди вважали естонців, латишів, литовців своїми народами, які мужньо чинять спротив російсько-радянській владі.

Євроінтеграція для балтів була природним процесом. Проте цей процес відбувався не хаотично, а у відповідності до раціоналізму й організованості, що високо цінуються на Заході. Як

й інші країни-претендентки на членство у Європейському Союзі, Естонія взяла до уваги копенгагенські критерії вступу до спільноти: стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, а також до національних меншин (політичні критерії), наявність ринкової економіки і конкурентоспроможність у межах ЄС (економічні критерії); здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в Союзі.

У червні 1995 р. Естонія, Латвія, Литва підписали угоду про асоціацію – крок, який передував вступу. Офіційну заяву про вступ Естонія подала 28 листопада 1995 р. За цим – період підготовки, офіційні переговори про вступ розпочалися 13 грудня 1997 р. Це тривалий процес, що передбачає консенсус всіх членів ЄС стосовно 31 розділів, вимоги яких країна-претендентка має виконати. Зокрема, в сфері економіки: вільне пересування товарів, послуг, капіталів і людей, політика в сфері фінансів, конкуренції та економіки, питання підприємництва, транспорту, енергетики, оподаткування, сільського господарства, рибної ловлі та інфраструктури. Соціальні теми торкають соціальної політики, а також освіти, культури, науки, регіональної політики, а також масової інформації та комунікації. Крім того важливе значення мають зовнішня політика, оборона і організація правосуддя. Естонія розпочала перемовини у 1997 р. і завершила у 2002 р., коли всі глави були розглянуті і закриті. Стрижнем була адаптація власного законодавства під норми ЄС. Добре відомо: зверхність закону – одна з цінностей західного світу, частиною якого споконвіку була і є Естонія. В цілому, наратив «Естонія як Європа» включає ліберальну демократію, вільний ринок і модерністську традицію.

Як показує історичний досвід поступу Заходу, продуктивними є високий рівень довіри; етична система, яка зазвичай пов'язується з релігією; демократія як спосіб реалізації влади; працелюбність, освіта, схильність до інновацій, заощадженням, схвалення прибутку як виявлення успіху. Особливо у західній системі цінностей схвалюються індивідуалізм, свобода і права людини. Впродовж понад 400 років Захід демонструє свої переваги в забезпеченні добробуту громадян, у нововведеннях, в створенні духовних цінностей. Як показує історична психологія, саме індивідуалістичні тенденції в культурі сприяють інноваціям, а інновації, як відомо, рухають суспільний прогрес. Естонія демонструє наявність всіх перелічених характеристик, що склалося історично.

Окремо варто сказати про вплив релігії на історичний поступ країни. Від часів поширення Реформації у 20-х рр. XVI ст. тут сформувалася найбільша лютеранська конфесія, хоча пізніше значно зросла кількість православних вірян. Вплив протестантизму здавна формував певні ментальні характеристики, зокрема, економоцентричність – цінність, яку взагалі сповідує Захід. В країнах з традиціями протестантизму – набагато менше церковних та інших свят, а отже, втрат ресурсів робочого часу, що позначається на економіці. Обмеженість природних ресурсів ще більше спонукала естонців до заощадливості. Разом із тим досвід Естонії свідчить про один з мегатрендів світового розвитку, а саме – зменшення релігійності в процесі модернізації. Країна вважається найменш релігійною в Європі, а, може, і в світі, оскільки чисельність тих, хто вірить в Бога, коливається від 10 до 16%, при чому, переважна більшість шанує православ'я. Ускладнювати політичну ситуацію і відволікати від розв'язання важливих питань церкви естонці не дозволяють. Взагалі в Естонії релігія ніколи не відігравала важливої ролі на політичній або ідеологічній арені [13].

В цілому, релігійне становище в Естонії не є виключенням у постмодерністському західному світі, водночас дещо відрізняється від сусідніх держав. Радянський атеїзм значною мірою перервав сімейні релігійні традиції. Нині естонська молодь здебільшого орієнтується на сучасність, не відчуваючи необхідності формально приставати до того чи іншого релігійного об'єднання. В свій час естонці середнього віку сприйняли три культурних формати: «адаптивність і відтворення соціального капіталу», «глобальна орієнтація і емансипація», а також «посилення успіху». Ті ж формати сприйняли й молоді генерації. Особливо що стосується «посилення успіху», тобто націленість на самореалізацію..

Оскільки кількість членів релігійних організацій вельми нечисельна, і роль релігійних інститутів у громадському житті країни досить скромна, Естонію можна розглядати як секулярне суспільство, як модерне суспільство. Відомий український історик Я. Грицак, аналізуючи дослідження World Values Survey, зазначив: «... чим традиційніші суспільства, тим сильніші в них релігійні цінності й цінності виживання. І навпаки, модерні суспільства мають більш (хоч і не завжди) секулярний характер, а їхні громадяни мають більшу схильність до самовираження». І ще: «... бідність щільно пов'язана з традиційним суспільством,

причому до такої міри, що першу можна вважати ознакою другої: чим суспільство традиційніше, тим воно бідніше» [14, с. 54]. Естонці шанують свої традиції, проте не дозволяють їм перешкоджати руху вперед, навпаки, саме традиційні риси національного характеру сприяли послідовному і успішному реформуванню країни попри всі складності.

У перші місяці незалежності Естонія, як й інші колишні республіки радянської Прибалтики, являла собою індустріально-аграрну країну, хоча і вищого рівня розвитку, ніж інші пострадянські республіки. Розвал єдиного народногосподарського комплексу СРСР, у якому кожна республіка була тісно пов'язана з іншими, часом штучно, призвів до глибокої економічної кризи. Впродовж десятиліть існувала величезна залежність Естонії від ресурсів і ринків Радянського Союзу. Порушення ланцюжків постачання і збуту продукції призвело до занепаду багатьох підприємств. Економічна криза суттєво вдарила по рівню життя населення. За таких умов естонське керівництво поставило за мету відновлення економіки як економіки незалежної держави та інтегрування її до світової.

Окремо слід сказати про естонську еліту, оскільки, як показує історичний досвід, саме від її якостей залежить напрямок розвитку спільноти, наразі успішність подолання криз. Естонці врахували одну з мегатенденцій розвитку сучасного світу так звану менеджеріальну революцію, про яку ще у 1941 р. писав у книзі з аналогічною назвою американський філософ, соціолог, політолог Дж. Бернхем [15]. З історії відомо, що головною рушійною силою всіх революцій будь-якого плану, є молодь. 1991 р., коли в Естонії творилися нові органи влади, патріотично налаштовані молоді ентузіасти виявили готовність працювати на державній службі. Приклад: прем'єр-міністр М. Лаар 1960 року народження, який став на чолі уряду у 32 роки. Середній вік членів уряду на початку дев'яностих становив 25–30 років [16]. Деяким послам було по 25 років, і їм довелося працювати із колегами з інших держав, які були набагато старшими. Проте недосвідченість компенсувалася непохитним прагненням розбудувати свою незалежну державу, не тиснув тягар старої системи. Свою роль відіграла і одержана на Заході освіта, що дала не тільки знання реальних тенденцій сучасного світу, але й елементарну комп'ютерну грамотність. В атмосфері нових підходів до ведення справ старі керівні кадри відчували, що вже не відповідають новим вимогам. За

відносно короткий час було повністю оновлено кадровий склад державних служб, зміни керівництва приватних фірм визначили вимоги конкурентоздатності нової економіки (феномен неоптизму в країнах Балтії практично відсутній). І керівництво, і естонська людність були впевнені: тільки шляхом реформ можна було подолати технологічну і економічну відсталість, а також поліпшити соціальне становище в країні, підняти рівень життя населення. Влада сконцентрувалася на розвитку вільного ринку, поліпшенні бізнес-клімату, проведенні виваженої фіскальної політики, а також на боротьбі з корупцією і впровадженні новітніх технологій. Крім усіх інших обставин, позначився брак ресурсів маленької країни. Естонія зробила ставку на нові ресурси, створювані креативністю та інноваціями. Саме вони є головними цінностями постіндустріального суспільства, сутність якого усвідомили естонці і в напрямі котрого вирішили торувати свій шлях реформами та їх реалізацією.

У реформуванні Естонія пройшла кілька етапів.

На першому етапі (1990 – 1995 рр.) відбувалося швидке змінювання країни у всіх сферах. Важливим було те, що люди почали вірити у майбутнє, довіряти йому. Постали нові цілі, нові погляди, нові можливості. Реформи, які почалися у цей час, змогли зародити динамізм і оптимізм і серед молоді, і серед старшого покоління. На відміну від більшості пострадянського населення балти дуже швидко змінили психологічні орієнтири з «так треба» на «так вигідно» (чітко простежуються радянська і західна моделі), що цілком відповідає настановам ринкової економіки. Естонія швидше за всіх на пострадянському просторі проводила політичні реформи, що сприяло успішності реформ економічних. Передусім рішуче рвалося з комуністичними орієнтирами, бо усвідомлювалася їх гальмування всіх процесів в країні. Серед фундаментальних моментів економічних реформ був перехід на національну валюту – у цьому естонці були першими в колишній рубльовій радянській зоні. Естонську крону прив'язали до німецької марки. Ліквідовувалися банки, які мали зв'язки з кримінальним світом і російським бізнесом. Потужним стимулом виступила дерегуляція підприємницької ініціативи.

Другий етап обіймав 1995–2001 рр., головним напрямком стала приватизація державного майна, яка пройшла за моделлю, використаною у Східній Німеччині після возз'єднання ФРН і НДР. Ця модель передбачає продаж державних активів реальним інвесторам, а не трудовим колективам

за ваучери. Завдяки такій моделі в країні відразу з'явилися ефективні власники. Модель приватизації орієнтувалася на такі ключові завдання: розв'язання проблеми власності на основі приватизації; створення чіткої законодавчої бази для функціонування національної економіки в умовах ринку. Російська криза 1998 р., викликана дефолтом в секторі державних цінних паперів, вплинула на естонський фінансовий сектор: значна частина національного ринку капіталу відійшла на користь шведських і фінських фінансових установ. Саме ці банки і забезпечили Естонію необхідним обсягом доступних кредитних ресурсів за доволі низькою процентною ставкою. Запорукою повернення кредитів стали певні риси естонської вдачі, а саме: чесність, відповідальність, законослухняність. Зміцненню позицій приватного підприємництва в Естонії сприяли не тільки залучення іноземних інвестицій, але й швидка приватизація, збалансований державний бюджет, вільна зовнішня торгівля, сприяння експорту.

Третій етап (2002–2007 рр.) – прискорений розвиток економіки до 13% на рік [17] як результат ретельного здійснення реформ. Свою роль також відіграло значне розширення банківського кредитування. Через динамічний розвиток банківського сектора Естонію називали «Швейцарією колишнього СРСР». При цьому суворо контролювалися фінансові потоки аби не припуститися практики «відмивання» грошей. Брак власних коштів, необхідних для структурної перебудови економіки, країна долала шляхом створення податкового законодавства, що сприяло заохоченню інвестицій. Естонські інвестиційні закони вважаються найліберальнішими у Європі. Саме в цей час Естонію і Латвію почали називати «балтійськими тиграми».

Четвертий етап – 2008–2013 рр. пішов на подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи. Проте Естонія пройшла цей період найкраще серед усіх пострадянських держав. Важливе значення мали недопущення зростання зовнішніх запозичень, жорстка бюджетна політика. В результаті були витримані Маастрихтські критерії макроекономічної стабільності, що дозволило ввести в обіг євро.

П'ятий етап розпочався від 2014 р., негативні наслідки глобальної кризи були подолані, але країна відчула внутрішні шоки, пов'язані насамперед з міграцією економічно активного населення, адже членство в ЄС передбачає вільний рух не тільки капіталів, товарів і послуг, але й робочої сили. За кращими заробітками люди поїхали до Фінляндії,

Німеччини, Швеції та Великої Британії. Проте завдяки новій політиці в сфері економіки у 2016 р. трудова міграція не тільки не призупинилася, але й почала зворотний рух – чисельність економічно активного населення повернулася до рівня 2008 р., а рівень безробіття значно скоротився. Від 2014 р. збільшується приплив мігрантів з інших пострадянських республік, насамперед, українських, російських, білоруських. Значно посилюється цей процес після лютого 2022 р. що було одним з наслідків агресивних дій авторитарних режимів. Українці тікали від війни, росіяни – через незгоду з курсом Кремля, білоруси – рятуючись від репресій нелегітимного президента. Стосовно білорусів слід зазначити, що спостерігався масовий виїзд з країни після придушення масових протестів після президентських виборів 2020 р. Переважну більшість складали фахівці IT-сфери, здебільшого до країн Європи, в тому числі і до балтійських. З огляду на демографічні проблеми (невелика кількість власного населення, виїзд працівників за кордон, падіння народжуваності і збільшення частки осіб пенсійного віку) Естонія радо приймає таких фахівців. Іншою вагомою підставою є означена мета – побудувати ідеальне цифрове суспільство і облаштувати якнайкраще життя в ньому.

Після того, як Естонія відновила свою незалежність, виявилось мало можливостей для розвитку технології – навіть телефонна лінія була лише у половини населення. Вихід з ситуації – радикальний: у 1990-х рр. в країні розпочалася електронна революція. Тодішній естонський посол в США, а потім президент Естонії Т. Х. Ільвес згадавав книгу, в якій розповідалося про сталеливарний завод в Кентуккі, де кілька тисяч робітників звільнили, тому що після автоматизації власники могли виробляти таку ж кількість сталі, маючи лише 100 співробітників. «Це може бути погано, якщо ви американець, казав Т.Х. Ільвес, – але з точки зору Естонії, де ви відчуваєте екзистенціальне занепокоєння через свій невеликий розмір – нас тоді було лише 1,4 мільйони осіб – я сказав, що це саме те, що нам потрібно... Нам потрібно по-справжньому комп'ютеризувати всі можливі способи, аби значно збільшити наші функціональні можливості» [18]. Витонченим жартом Т.Х. Ільвеса вважається мовна конструкція «E-stonia», що набула світового розголосу.

Нині Естонія вважається найбільш цифровою країною світу [19]. Було запущено проект Tiger Leap, за яким передбачалося значне вкладання коштів в IT-інфраструктуру. У 2000 р. балтійська

держава першою в світі додала право на вихід в інтернет до базових прав людини, поставивши його на один щабель з правом на їжу і прихисток. У тому ж році уряд видав закон, за яким цифрові підписи прирівнювалися до рукописних. У цифровому форматі спрощено безпрецедентну кількість державних послуг для громадян і підприємств. Нині 99% всіх послуг, що надає держава, можна одержати у електронному вигляді. Управлінці давно відмовилися від паперового документообігу, оскільки було вирішено максимально оптимізувати державне управління через переведення усього можливого в електронний формат. У цьому виявилось прагнення подолати бюрократизм і прискорити розвиток країни через заощадження робочого часу, збереження лісових ресурсів, а також послаблення можливостей корупції з боку чиновництва. У тому ж році естонцям почали видавати замість паперової паспортної книжечки цифрові ID-карти, які поєднують у собі сукупність документів і спрощують доступ до державних ID-сервісів. У 2005 р. естонці стали першою нацією, яка змогла голосувати на виборах через інтернет. Проте, зазнавши у 2007 р. потужної кібератаки з боку Росії, особливу увагу звернули на безпеку, одним із засобів якої стало створення кібервійська. На своєму досвіді Естонія підтвердила висновки сучасних економістів про те, що нові знання, втілені у технологіях, обладнанні і організації виробництва, в промислово розвинених країнах забезпечують понад три чверті приросту валового внутрішнього продукту. А також спростила твердження про те, що цифрове суспільство можна побудувати тільки у високорозвинених країнах.

Естонці не запитують: «Що світ може дати нам?», а питають: «Що ми можемо дати світові?» Відповіддю на друге запитання можна вважати винайдення і широке впровадження Skype – сервісу відеозв'язку, яким нині користуються сотні мільйонів людей і організацій в світі. У 2014 р. почала діяти програма e-Residency. Ставши електронним резидентом Естонії, підприємець з іншої країни одержує можливість віддалено відкрити компанію в ЄС, рахунок у банку і керувати своїм бізнесом без необхідності бути в Естонії (в такий спосіб вирішено «збільшити» населення країни, а також одержувати надходження більших податків). У 2017 р. Creative Estonia запросила стартапи з усієї Європи розвивати електронні послуги. Як заявила тодішня членкиня Європейського парламенту, а пізніше прем'єр-міністр К. Каллас: «Для Європи Естонія – це цифрове

суспільство, гнучка прогресивна маленька країна, яка прагне до інновацій. Наш електронний імідж робить нас привабливими, і від нас залежить, як ми зможемо використати його для того, аби перетворити інтерес до інвестицій, робочих місць і загального процвітання» [20]. Естонія ділиться досвідом використання цифрових технологій з іншими країнами. Для Європейського Союзу – для того, аби посилити можливості конкурувати із США і країнами Східної Азії, для України – аби вистояти у боротьбі за свободу і розбудувати нове антропоцентричне суспільство.

Саме орієнтація на всебічний розвиток і самореалізацію людини є визначальним вектором соціально-економічного поступу Естонії. Зростання економіки призвели до збільшення прибутків населення, котрі за відсутністю корупції і монополій рівним шаром розподілилися між основними соціальними групами. Ліберальне середовище підприємництва породило медіанний рівень прибутків, коли більшість мешканців країни мають достатньо високий середній рівень життя. У промові, присвяченій 100-річчю незалежності Естонії президентка К. Кальюлайд заявила: «У світі 192 країни, і лише п'ята частина з них багатша за нас» [21].

Проте естонці не прагнуть розкошів, їм близька життєва філософія скандинавських народів, а саме: данське хюге, шведський лагом, фінське сісу. Головна ідея полягає у поміркованості, вмінні задовольнятися тим, що дійсно необхідне. Показовим є той факт, що всі скандинавські країни входять у першу десятку світового рейтингу щастя [22]. Також варто відзначити, що саме скандинави першими відчули такий світовий мегатренд зміни філософії споживання, коли необхідне важливіше зайвого. Крім того в розвинених країнах світу все

вагомішими стають постматеріальні цінності, зростає цінність самовдосконалення людини, що є одним з сучасних мегатрендів розвитку світу.

Висновки. Визначаючи основні вектори соціально-економічного розвитку пострадянської Естонії, можна назвати наступні. Війшовши з-під російського ярма, маленька країна продемонструвала наполегливість у послідовній зміні моделі суспільного розвитку. Орієнтири надавала європейська цивілізація, про приналежність до цієї антропоцентричної спільноти естонці ніколи не забували. Естонський транзит також підтвердив переваги того варіанту виходу з кризової ситуації, який орієнтований на інновації. Було взято курс на реформи, які враховували зміни сучасного світу у всіх сферах, зокрема в економічній і соціальній. Головним трендом сучасності є перехід до постіндустріального/інформаційного суспільства. Країна стала на цей шлях і довела спроможність успішно ним рухатися, в чому здобула визнання усього світу. Естонці взяли до уваги дієвість менеджеріальної революції, сміливо дали змогу патріотичній молоді реалізувати свій інтелектуальний ресурс. За умов практичної відсутності корисних копалин, особливо паливно-енергетичних, саме людський ресурс став визначальним. Національний характер сприйняв зміну філософії споживання, яка приходить на зміну орієнтації на розширене споживання – головної причини світової екологічної кризи. На зміну шануванню матеріальних цінностей приходить шанування постматеріальних цінностей, які все більше визначають якість життя людей. Саме цей показник стає провідним у визначенні успішності держав сучасного світу. Естонський досвід є вельми важливим для України, яка після перемоги у війні розбудуватиме нове суспільство.

Список літератури:

1. Войтенко Ю.М. «Шокова терапія» у країнах Балтії після відновлення ними незалежності: особливості та результати. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 179–184.
2. Тимченко О. Ринкові реформи в Естонії. *Економіка України*. 1998. № 9. С. 80–84.
3. Тимченко О. 2002. Особливості ринкової трансформації в Естонській республіці. *Економіка України*. № 9. С. 78–83.
4. Генік В. Естонський спринт. *Тиждень*. 2010. № 13. С. 12–14.
5. Шаповал К. Прибалтійський стартап. Естонія перетворилася на європейський аналог Кремнієвої долини. *Нове время*. 2016. № 20. С. 21–22.
6. Смирнова Є. Як Естонія виростила покоління інноваторів., *Дзеркало тижня*. № 1273. URL: <https://dt.ua/gazeta/issue/1273>
7. Орлова Т. Історичні фактори успіхів сучасної Естонії. *Етнічна історія народів Європи*. 2019. Вип. 59. С. 93–99.
8. Орлова Т. Менталітет і економіка: естонський варіант з погляду історика. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2020. Вип. 1 (42). С. 248–257.
9. Що прийде на зміну хюге: три нових тренди філософії затишку. URL: <https://www.tviysvit.com.ua/shcho-priyde-na-zminu-khiuhe-try-novykh-trendy-filosofii-zatyshku>

10. Чисельність населення Естонії. URL: <https://population-hub.com/ua/ee/population-of-estonia.html>
11. Населення Естонії за рік зросло на 2% – через приїзд українців, що рятуються від війни. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/18/7154353/>
12. Баховські Е. Обережність – найкращий рецепт для радикальних реформ? Естонський варіант. URL: <https://tyzhden.ua/oberezhnist-najkrashchuj-retsept-dlia-radykalnykh-reform-estonskyj-variant/>
13. Ringvee R. Is Estonia really the least religious country in the world? URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2011/sep/16/estonia-least-religious-country-world>
14. Грицак Я. 26-й процент, або Як подолати історію. К.: Фонд Порошенка, 2014. 136 с.
15. Burnham J. The Managerial Revolution: What is Happening in the World. – N-Y.: Day, 1941. 285 p.
16. Март Лаар: «Естонія змінилася, змінилася в усіх сферах!». *Дзеркало тижня*. 2002, 12 квітня. URL: https://zn.ua/ukr/international/mart_laar_estoniya_zminilasya_zminilasya_v_usih_sferah.html
17. Естонія – зразкова учениця Євросони. URL: <https://www.dw.com/uk>
18. Mansel T. How Estonia became E-stonia. URL: <https://www.bbc.com/news/business-22317297>
19. Estonia is a digital society. URL: <https://www.visittestonia.com/en/why-estonia-is-a-digital-society>
20. Creative Estonia invites startups from all over Europe to develop e-services. URL: <https://www.cbnet.com/articles/creative-estonia-invites-startups-from-all-over-europe-to-develop-e-services>
21. 100 років Естонії: лише п'ята частина країн сьогодні багатша. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2410996-100-rokiv-estonii-lise-pata-castina-krain-sogodni-bagatsa.html>
22. Барсукова О. Україна посіла 92 місце у світовому рейтингу щастя. Які країни увійшли в топ. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/03/20/253419/>

Orlova T.V. MAIN VECTORS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN POST-SOVIET ESTONIA

The article analyzes the strategy and tactics implemented in transforming a former Soviet republic into one of the most developed countries in Europe and worldwide. The collapse of the USSR has caused a crisis, escaping from which required change in the model of societal development in all spheres. Decisive political measures have led to fast developments in economy, determining better social parameters of Estonian milieu. Main stages of economic reform are defined, as well as core factors of their success, specifically mental factors and changes therein, taking place throughout recent decades.

Estonia has demonstrated the crucial conclusion of synergetics: more successful is a system capable of self-organization according to change in its environment. Accounted is such a megatrend of global development as the transition of advanced countries towards information society. Estonia has taken a renowned place among the leaders of digitalization, assisting other states ready for transformations. The example of this country demonstrates the possibility of solving complex economic and social problems even with limited natural resources, activating the potentials of a K-society (knowledge society). Estonians have adopted a revolution in the philosophy of consumption, that gives preference to post-material values compared to material ones, and to the indispensable against the excessive.

Return to the European civilization, implementing and protecting its values became the core development vector of the Estonian society. The Balts are well aware how Ukraine is, and will be protecting these values of the free world, not only by fighting off the Russian aggression, but also through building a new post-war society. Estonia's material and non-material help has enormous importance to Ukraine, especially its experience in developing a post-industrial society.

Key words: Estonia, transit, modernization, reform, post-industrial society, digital society.